

Σημείωμα για την ιστοριογραφική έρευνα

ΓΙΩΡΓΟΣ Β. ΔΕΡΤΙΑΗΣ

☪ Α προσπαθήσω να κάνω ένα σχόλιο για το μέλλον της ιστοριογραφικής έρευνας στην Ελλάδα. Θα το επιχειρήσω με τρόπο σύντομο και αυτοκριτικό.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το έργο που συντελέστηκε στον κλάδο μας κατά την τελευταία δωδεκαετία ήταν σημαντικό. Σήμερα η ιστοριογραφία έχει ερευνητική δραστηριότητα αξιόλογη και εντελώς ασυνήθιστη για όλες τις επιστήμες στη χώρα μας, ιδίως τις κοινωνικές. Ωστόσο, πιστεύω ότι οι συνθήκες που επέτρεψαν την πρόσφατη ακμή της ιστοριογραφικής έρευνας έχουν άρδην μεταβληθεί. Και επομένως ότι η ιστοριογραφία θα συνεχίσει να εξελίσσεται ικανοποιητικά ως επιστημονικός κλάδος, μόνο εάν προσαρμοστεί στις νέες αυτές συνθήκες. Φυσικά, θα πρέπει επίσης να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες και οι οργανισμοί, όπου διεξάγεται η ιστοριογραφική έρευνα σήμερα.

Ας μην κάνουμε καλύτερα λόγο για πανεπιστήμια και για κρατικά ερευνητικά κέντρα. Ας μιλήσουμε ειδικά για τα αρχεία των τραπεζών: είναι κοινή διαπίστωση ότι η πρόσφατη άνθηση της ιστοριογραφίας στηρίχτηκε, κατά ένα μεγάλο μέρος, στις προσπάθειες που έγιναν στα πλαίσια των οργανισμών αυτών. Αλλά τόσο η οργανωτική τους δομή, όσο και το ύψος των προϋπολογισμών τους, έχουν πλέον εξαντλήσει τις δυνατότητές τους. Κατά τη γνώμη μου, την οποία έχω διατυπώσει σε πολύ προγενέστερο και ανύποπτο χρόνο, οι χορηγοί των προγραμμάτων αυτών πρέπει να δεχτούν να ξαναμελετηθεί η θεσμική και οργανωτική λογική των χορηγήσεών τους – σήμερα πια και το ύψος τους –, επιτρέποντας έτσι στους ιστορικούς να προσαρμόσουν την έρευνα στις νέες συνθήκες και να προχωρήσουν προς νέες κατευθύνσεις. Νομίζω μάλιστα ότι τη γνώμη αυτή συμμαρτίζονται, με διάφορες παραλλαγές φυσικά, όσοι συνάδελφοι συμμετέχουν εδώ και πολλά χρόνια στις προσπάθειες αυτές.

Πράγματι. Οι μεταβολές των συνθηκών έχουν επέλθει σε δύο επίπεδα. Αφ' ενός, έχουν αλλάξει τα δεδομένα που αφορούν τον επαγγελματικό κλάδο και τα πρόσωπα που τον αποτελούν, τους ερευνητές. Αφ' ετέρου, έχουν μεταβληθεί τα δεδομένα που αφορούν την ίδια την ιστοριογραφική έρευνα – τόσο οι επιστημονικές της απαιτήσεις, όσο και οι προϋποθέσεις για την περαιτέρω ανάπτυξή της.

Θα προσπαθήσω να αναπτύξω πρώτα τα όσα αφορούν τα πρόσωπα, ξεκινώντας από τις ιδεολογικές και βιωματικές καταβολές της ιστοριογραφικής άνθησης. Πιστεύω ότι οι ιδεολογικές ανακατατάξεις που

επέφερε η περίοδος της δικτατορίας συνετέλεσαν κατά πολύ στις ερευνητικές αναζητήσεις της δεκαετίας του 1970 – και εμμέσως συνετέλεσαν επίσης στην ίδρυση των ερευνητικών προγραμμάτων των τραπεζών. Αλλά η ορμή της εποχής είχε ήδη ωθήσει πολλούς ερευνητές στην «εθελοντική» εργασία, που δεν προσέβλεπε σε επαγγελματικές προοπτικές και θεσμικές κατοχυρώσεις, οι οποίες άλλωστε ήταν ως τότε ανύπαρκτες. Οι αμοιβές των νέων ερευνητικών προγραμμάτων, έστω και περιορισμένες, ήλθαν απλώς να παρατείνουν επί ένα διάστημα το αρχικό ενδιαφέρον των παλαιότερων ερευνητών και να προσελκύσουν και πολλούς νεότερους.

Η περίοδος αυτή έχει πλέον λήξει. Ο κύκλος των προσώπων που διεξάγουν σήμερα την έρευνα έχει ευτυχώς διευρυνθεί και περιλαμβάνει κατά συντριπτική πλειοψηφία νεότερους ερευνητές. Τι ελπίζουν, τι επιδίδονται με τον προσανατολισμό τους στην ιστοριογραφία; Ασφαλώς, τα ιδεολογικά τους κίνητρα δεν σχετίζονται πλέον με την έκτακτη συγκυρία της προηγούμενης περιόδου, δηλαδή, ουσιαστικά, με τα βιώματα της προηγούμενης γενιάς. Τα δε πρακτικά κίνητρα είναι σάφιστα προσανατολισμένα, όπως είναι απολύτως φυσικό, προς τον βιοπορισμό και την επαγγελματική εξέλιξη και διάκριση. Εξάλλου, προς αυτή επίσης την κατεύθυνση έχουν πλέον στραφεί και οι παλαιότεροι ερευνητές, μετά τις γενικότερες εμπειρίες της ελληνικής διανόησης κατά την παρελθούσα δεκαπενταετία, τις παντοειδείς διαψεύσεις, ιδεολογικές και άλλες, και τη συνεχή σκλήρυνση της βιοτικής και επαγγελματικής πραγματικότητας. Εκεί λοιπόν, στον επαγγελματικό τομέα, πρέπει να στραφεί η προσοχή μας, αν θέλουμε να διαγνώσουμε σωστά τις ελπίδες που μπορεί να τρέφει ο επιστημονικός μας κλάδος, αλλά και τους κινδύνους που ενδεχομένως τον απειλούν.

Ποιες είναι, λοιπόν, οι δυνατότητες επαγγελματικής εξέλιξης των νέων ιστορικών, όσοι τελειώνουν μια διδακτορική διατριβή ή μια μεταδιδακτορική έρευνα στα προγράμματα των τραπεζών; Οι δυνατότητες αυτές είναι ανύπαρκτες στα ίδια τα τραπεζικά ιδρύματα, ελάχιστες στα άλλα ερευνητικά κέντρα και περιορισμένες στα πανεπιστήμια. Έτσι, εκ των πραγμάτων, τα προγράμματα των τραπεζών λειτουργούν ως προθάλαμοι που οδηγούν σε μια ελάχιστα πιθανή ερευνητική ή πανεπιστημιακή σταδιοδρομία – και στους αντίστοιχους προβληματικούς μισθούς. Και όσοι μεν είναι, υποτίθεται, τυχεροί, θα πάρουν αυτό το

δρόμο. Ποιες είναι, όμως, οι εναλλακτικές λύσεις για τους υπόλοιπους, λύσεις στις οποίες μάλιστα οι ίδιοι ασφαλώς προσβλέπουν, αναλαμβάνοντας μια έρευνα;

Εδώ χρειάζεται να διαχωριστούν οι δύο κατηγορίες ερευνητών, από τη μία, οι υποψήφιοι διδάκτορες, από την άλλη, όσοι συνεχίζουν μεταδιδακτορική έρευνα.

Σε τι προσβλέπουν, λοιπόν, οι μεταπτυχιακοί φοιτητές που στρέφονται προς την ιστορία; Πρέπει να υποθέσουμε ότι η κλίμακα των βλέψεων θα εκτείνεται

θα συμπληρώνονται αναγκαστικά στη διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών. Ένας ακόμη λόγος, που συνηγορεί τόσο για τη διστακτική επιλογή των υποψηφίων διδασκόντων, όσο και για την προσεκτική παρακολούθηση των διατριβών τους.

Η δεύτερη κατηγορία μελετητών είναι όσοι διεξάγουν μεταδιδακτορική έρευνα. Συνήθως, πρόκειται για ανθρώπους που πονούν το επάγγελμά τους και που, χάρη στα προγράμματα των τραπεζών, μπορούν ν' αντιμετωπίσουν τις απαιτήσεις του βιοπορισμού,

σε μεγάλο εύρος: θα αρχίζει, στο ένα άκρο, από όσους και όσες αγαπούν την ιστορία και την έρευνα, και θα φτάνει, στο άλλο άκρο, σε εκείνους που απλώς εξασφαλίζουν αναβολή από το στρατό. Ενδιάμεσως, θα υπάρχουν όσοι συμπαθούν την ιστορία και θέλουν να δοκιμάσουν την τύχη τους, όσοι θεωρούν ότι ο κλάδος όπου μπορούν να κάνουν το ευκολότερο δυνατό διδακτορικό είναι η ιστορία, όσοι έχουν μια θέση στο δημόσιο και θέλουν να πάρουν «επίδομα διδακτορικού», όσοι απλώς δεν έχουν τίποτε να χάσουν κ.ο.κ. Είναι, νομίζω, φανερό ποιους χρειάζεται η έρευνα για να προχωρήσει και ποιους όχι – και πόσο προσεκτικά, θα έλεγα διστακτικά, πρέπει εφεξής να επιλέγονται, ή έστω και να ενθαρρύνονται, οι υποψήφιοι διδάκτορες, τόσο όταν αρχίζουν τις μεταπτυχιακές τους σπουδές, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό, όσο και όταν επιδιώκουν μια επιχορήγηση. Η προσοχή αυτή επιβάλλεται άλλωστε και από ένα πολύ ευρύτερο πρόβλημα. Καλής ποιότητας ιστοριογραφικό έργο δεν γράφεται χωρίς γερή γενική παιδεία, εκτός αν πρόκειται για άκρως εξειδικευμένο και τεχνικό θέμα. Αυτό ισχύει και για τη διδακτορική διατριβή. Ωστόσο, η υποδομή γενικής παιδείας που παρέχει η ελληνική εκπαίδευση σε όλες τις βαθμίδες της είναι ανεπαρκέστατη. Τα κενά

έστω προσωρινώς και μερικώς. Εδώ, λοιπόν, δεν υπάρχει σοβαρή δυσκολία επιλογής. Άλλωστε τα στελέχη αυτά είναι απαραίτητα. Στον κλάδο μας – και, μου φαίνεται, σε όλες τις κοινωνικές επιστήμες – ένα από τα οξύτερα προβλήματα των μεταπτυχιακών σπουδών, αλλά και της έρευνας γενικότερα, είναι η έλλειψη μεσαίων και ανώτερων επιστημονικών στελεχών, όσα θα χρειαζόνταν για να πλαισιώνουν και να παρακολουθούν τις έρευνες των νεότερων, διδακτορικές και μη. Πριν από δέκα χρόνια το πρόβλημα δεν υπήρχε: η αναλογία μεταξύ προχωρημένων και νεότερων ερευνητών ήταν κανονική και επέτρεπε την επιστημονική υποστήριξη, αν όχι και την παρακολούθηση, των νέων μελετών. Σήμερα, αντιθέτως, το πρόβλημα είναι οξύ. Και γι' αυτό χρειάζεται να προσελκύσουμε και να διαμορφώσουμε μεσαία στελέχη, εν συνεχεία να τα συγκρατήσουμε στον επαγγελματικό μας χώρο και να τα βοηθήσουμε ν' αναλάβουν σύντομα κατευθυντικό έργο και στις ανώτερες δυνατές βαθμίδες της έρευνας – έτσι άλλωστε θα προετοιμασθεί και η διαδοχή των γεροντοτέρων.

Ας μου επιτραπεί εδώ μια παρένθετη παράγραφος. Μου φαίνεται ότι η έλλειψη μεσαίων και ανώτερων στελεχών υψηλής στάθμης είναι από τα οξύτερα γενι-

κά προβλήματα της κοινωνίας μας σε όλα τα πεδία, αρχίζοντας από τις επιστήμες, θετικές ή κοινωνικές, και φτάνοντας ως τη διοίκηση του Δημοσίου και των επιχειρήσεων. Νομίζω επίσης ότι αυτό είναι και διαχρονικό, ιστορικό πρόβλημα, ότι διατρέχει τη ζωή της κοινωνίας μας επί αρκετούς αιώνες. Τα αίτια σχετίζονται ασφαλώς με την ίδια τη δημογραφική εξέλιξη του ελληνισμού, με τις λειτουργίες της φυσικής επιλογής, αλλά και της «φυγής στελεχών» που επιτελεί η μετανάστευση, με τη διάρθρωση της ελλαδικής κοινωνίας αλλά και τον αυξημένο βαθμό κοινωνικής κινητικότητας, σε συνδυασμό με το χαμηλό πολιτισμικό και εκπαιδευτικό επίπεδο κ.ο.κ. Δεν είναι η θέση εδώ, όμως, για να επεκταθεί κανείς σε τέτοια ζητήματα,

Η διαμόρφωση και η στήριξη προχωρημένων ερευνητών είναι, λοιπόν, ζωτική ανάγκη στο σημερινό στάδιο εξέλιξης της ελληνικής ιστοριογραφίας. Και γι' αυτό νομίζω ότι πρέπει να αποτελέσει και προτεραιότητα της εκπαιδευτικής και ερευνητικής πολιτικής, είτε αυτή ασκείται σε πανεπιστήμια είτε σε ερευνητικούς οργανισμούς.

Για να επιτευχθεί αυτό χρειάζονται ορθολογική οργάνωση και περισσότερα χρήματα. Και το πρόβλημα των ερευνητικών προγραμμάτων των τραπεζών είναι ότι λειτουργούν με πολύ χαμηλούς προϋπολογισμούς. Μπορεί κανείς να φανταστεί ευρωπαϊκό ή αμερικανικό ερευνητικό ίδρυμα που να λειτουργεί με προϋπολογισμό εκατό χιλιάδων δολαρίων; Με τέτοια μέσα είναι σχεδόν αδύνατο να ασκηθεί μακροχρόνια ερευνητική πολιτική. Και ούτε καν η υπάρχουσα κατάσταση είναι δυνατόν να διατηρηθεί χωρίς ποιοτική πτώση. Το ότι έγιναν ως τώρα πολλές και, κυρίως, καλές μελέτες με τόσο λίγα χρήματα, οφειλόταν στις εντελώς συγκυριακές συνθήκες που ήδη αναφέρθηκαν. Εφόσον αυτές άλλαξαν, η ευτυχής αυτή κατάσταση απλώς δεν πρόκειται να συνεχιστεί. Στις κύριες προσδοκίες και επιδιώξεις των ερευνητών – αφ' ενός, εξασφάλιση βιοπορισμού, αφ' ετέρου, επαγγελματική κατοχύρωση και διάκριση – τα ερευνητικά προγράμματα των τραπεζών ανταποκρίνονται σήμερα παρέχοντας ανεπαρκέστατα κίνητρα. Οι αμοιβές των ερευνητικών προγραμμάτων, παρά τη γενναία αύξησή τους κατά τα τελευταία χρόνια, δεν καλύπτουν τις βιοποριστικές ανάγκες των ερευνητών για ολόκληρο το διάστημα που απαιτεί η ολοκλήρωση μιας εργασίας. Για την επαγγελματική τους κατοχύρωση και διάκριση, επίσης, οι καλοί ερευνητές δεν ωφελούνται περίπου τίποτε από τη συμμετοχή τους σε ένα πρόγραμμα τραπεζής. Η έκδοση της εργασίας τους δεν αποτελεί όφελος ούτε διάκριση: μια καλή μελέτη μπορεί να εκδοθεί οπουδήποτε. Η ετήσια ή διετής σύμβαση είναι προφανώς τόσο βραχύχρονη, ώστε δεν αμβλύνει διόλου την ανασφάλεια του ερευνητή. Προοπτική μέλλοντος δεν υπάρχει, ούτε για μια δεύτερη ή τρίτη σύμβαση, εκτός ίσως εάν ο ερευνητής μεταβληθεί σε μηχανή παραγωγής ενός βιβλίου ανά διετία.

Οι λύσεις των προβλημάτων αυτών είναι κατά τη γνώμη μου εμφανείς. Είναι ανάγκη πλέον να οργανωθεί ένα διαφορετικό σύστημα χορηγίας της ιστοριο-

γραφίας, το οποίο θα εξασφαλίζει στους καλούς ερευνητές αξιοπρεπή αμοιβή και μια εργασία όχι μεν μόνιμη, αλλά πάντως αρκετά μακροχρόνια. Έτσι, με εξασφαλισμένο για μερικά χρόνια το βιοπορισμό και την επιστημονική τους εξέλιξη, οι ερευνητές θα μπορούν να προγραμματίζουν ανετότερα και τη μετέπειτα επαγγελματική εξέλιξή τους, ιδίως εάν στο μεταξύ θεσμοθετηθούν και οι μετακινήσεις στελεχών μεταξύ ερευνητικών κέντρων και πανεπιστημίων, ελληνικών αλλά και ευρωπαϊκών (αυτό το τελευταίο επέρχεται

ακάθεκτο, ευτυχώς). Και αυτή τη θεσμοθέτηση, φυσικά, θα μπορέσουν να επιδιώξουν, και εν συνεχεία να αξιοποιήσουν, μόνο όσοι οργανισμοί είναι πραγματικά ερευνητικά κέντρα μάλλον, παρά προγράμματα παροχής υποτροφιών: άλλος ένας λόγος που συνηγορεί υπέρ της αναδιοργάνωσης και της προσαρμογής των προγραμμάτων των τραπεζών στη σημερινή και κυρίως στην επερχόμενη πραγματικότητα.

Ανακεφαλαιώνω: προσεκτική επιλογή των υποψηφίων διδακτόρων και προτεραιότητα στην υποστήριξη μεσαίων στελεχών, προκειμένου να ολοκληρωθούν επιστημονικά με τη μεταδιδαστορική έρευνα. Διαφορετικά, η αθρόα παραγωγή διδακτορικών, χωρίς να υπάρχουν δάσκαλοι για να τα παρακολουθήσουν επαρκώς και δίχως φρόνιμη επιλογή των υποψηφίων, μπορεί να επιφέρει αναπάντεχα αποτελέσματα: βραχυχρονίως μεν, συνεχή πτώση της ποιότητας και αθρόα αύξηση ημιμαθών ανέργων και, μακροχρονίως, μια αντίστοιχης ποιότητας στελέχωση των ερευνητικών κέντρων και των πανεπιστημίων, η οποία με τη σειρά της θα σφραγίσει την ποιότητα της περαιτέρω έρευνας και της διδασκαλίας της ιστορίας, και αυτό επί μία ή δύο τουλάχιστον γενιές.

Φυσικά, αυτά τα προβλήματα δεν αφορούν απο-

κλειστικά την ιστοριογραφία, αλλά περίπου όλες τις επιστήμες, εφόσον η χώρα μας διέρχεται ένα στάδιο επιστημονικού «εκσυγχρονισμού» και διαμόρφωσης ενός ευρύτερου στελεχειακού δυναμικού σε όλους τους κλάδους. Η άσκηση της ιστοριογραφίας έχει όμως ορισμένες προεκτάσεις, άμεσες ή μακροχρόνιες, τις οποίες αξίζει να θυμηθούμε. Πρώτον, ότι διαμορφώνει άμεσο πολιτικό λόγο, τον οποίο πάντοτε συντέμνουν και εν συνεχεία απλουστεύουν, προκειμένου να τον χρησιμοποιήσουν, οι πολιτικές αρχηγείες ή και οι άρχουσες τάξεις γενικότερα. Αν ο ιστορικός λόγος είναι ο ίδιος απλουστευτικός, ο παράγωγός του πολιτικός λόγος, με τις αναπόφευκτες διαστρεβλώσεις του, θα είναι ανεξέλεγκτα μανιχαϊκός. Αν πάλι ο ιστορικός λόγος είναι ανεπαρκής και συγκεχυμένος, απλώς θα συντελέσει στην απάθεια των πολιτών και στην ακόμη πιο ανεξέλεγκτη συνθηματολογία της αρχηγείας. Επιπλέον, όμως, η ιστοριογραφία διαμορφώνει και γενικότερο ιδεολογικό λόγο, τον οποίο διαχέει αποτελεσματικά στο κοινωνικό σύνολο. Η διάχυση συντελείται, αφ' ενός, μέσω των ηγετικών ή απλώς των μορφωμένων στρωμάτων του πληθυσμού, αφ' ετέρου, και κυρίως, μέσω του κυκλώματος που, ξεκινώντας από τις ανώτατες και ανώτερες σχολές, παράγει τους δασκάλους της πρωτοβάθμιας και τους καθηγητές της μέσης εκπαίδευσης – γιατί αυτοί θα διαμορφώσουν εν συνεχεία τις νέες γενιές σε ακόμη στοιχειωδέστερο επίπεδο εγκοινωνισμού. Έτσι, η ιστοριογραφία συντελεί μακροχρονίως και με μεγάλη εμβέλεια στη διαμόρφωση της κοινωνικής και πολιτικής πράξης. Και το ζήτημα διυλίζεται στο εξής απλό ερώτημα: Τι είδους ιστορία θέλουμε να διαβάζουν οι Έλληνες της γενιάς μας και να μαθαίνουν οι ελληνόπαιδες των επόμενων δύο γενιών;

ΑΥΤΕΣ ΕΙΝΑΙ ΟΙ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ που έχουν επέλθει στο επίπεδο του επαγγελματικού κλάδου και των μελών του, και με αυτούς περίπου τους τρόπους θα πρέπει, κατά τη γνώμη μου, να προσαρμοστεί η ιστοριογραφική έρευνα στις νέες αυτές συνθήκες, προκειμένου να συνεχίσει να εξελίσσεται ικανοποιητικά ως επιστημονικός κλάδος.

Επιπλέον όμως, έχουν στο μεταξύ μεταβληθεί και οι συνθήκες που αφορούν την ίδια την ιστοριογραφική έρευνα στη χώρα μας: τόσο οι επιστημονικές της απαιτήσεις, όσο και οι προϋποθέσεις για την περαιτέρω ανάπτυξη της. Αυτές τις μεταβολές θα προσπαθήσω, στη συνέχεια, να περιγράψω εν συντομία, προτείνοντας και τις αναγκαίες προσαρμογές στο επίπεδο της ερευνητικής πολιτικής.

Επί αρκετά χρόνια τώρα, η χάραξη πολιτικής ήταν σχετικά απλή υπόθεση. Δύο ήταν οι επείγουσες προτεραιότητες της εποχής. Η μία ήταν να διαμορφωθούν οι εντελώς στοιχειώδεις θεσμικές και υλικές προϋποθέσεις της έρευνας. Η δεύτερη ήταν να γονιμοποιηθεί η εγχώρια επιστήμη με νέες «μετακενώσεις»: να εντυπωθούν στην παιδεία, στη νοοτροπία και στην πρακτική των ερευνητών νέες προσεγγίσεις, μέθοδοι και θεωρίες ιστοριογραφικής ανάλυσης και σύνθεσης. Έτσι, δεδομένου ότι σε όλα τα πεδία της ελληνικής ι-

στοριογραφίας, εκτός της ιστορίας των ιδεών, οι προϋπάρχουσες μελέτες ήταν ελάχιστες ή και ανύπαρκτες, οποιαδήποτε νέα μελέτη ήταν ευπρόσδεκτη και η διοργάνωση συνεκτικών ερευνητικών προγραμμάτων και ερευνητικών προτεραιοτήτων ήταν περίπου περιττή. Ο συντονισμός και οι επικοινωνίες μεταξύ των ερευνητών γίνονταν με ευκολία και σχεδόν αυτόματως. Και, παρεμπιπτόντως, το σύνολο των δεδομένων αυτών εμείωνε δραστικά το κόστος της έρευνας. Ας εξετάσουμε μία προς μία τις συνθήκες αυτές και τις μεταβολές τους.

Ένα πρώτο και απλό δεδομένο που έχει μεταβληθεί στα τελευταία χρόνια είναι η διεύρυνση της γνώσης μας γύρω από την ελληνική ιστορία, έστω και με κάποια μονομέρεια. Σήμερα υπάρχει πλέον ένα σώμα μελετών, είτε δημοσιευμένων είτε στο στάδιο της ολοκλήρωσης, που διευρύνουν το πλέγμα των γνώσεών μας. Αλλά οι μελέτες αυτές έγιναν χωρίς θεματικό προγραμματισμό – και ορθώς, εφόσον, όπως είπαμε, υπήρχαν παντού κενά και αντίστοιχες ανάγκες. Έτσι, η βιβλιογραφική υποδομή που διαμορφώθηκε παρουσιάζει μεγάλες πυκνότητες σε ορισμένα πεδία, π.χ. στην ιστορία του τραπεζικού συστήματος, και ελλείψεις ή κενά σε άλλα πεδία. Αυτές οι νέες συνθήκες επιβάλλουν, κατά τη γνώμη μου, μια αντίστοιχη προσαρμογή της ερευνητικής πολιτικής. Είναι πλέον εφικτή η προγραμματισμένη ανάθεση ορισμένων ερευνών, ώστε να καλύπτονται μερικά από τα κενά που δημιουργούν δυσκολίες στην πρόοδο άλλων πεδίων έρευνας. Επίσης, είναι πλέον όχι μόνο εφικτή, αλλά και αναγκαία, η διεξαγωγή μέρους της έρευνας σε ερευνητικά προγράμματα, δομημένα πάνω σε ειδικά αλλά σχετικά ευρέα πεδία, με συμμετοχή σε κάθε πρόγραμμα πλειόνων ερευνητών διαφόρων επιπέδων πείρας και ειδίκευσης.

Τα νέα αυτά δεδομένα επιβάλλουν μία ακόμη προσαρμογή. Ο διάλογος μεταξύ ερευνητών χρειάζεται να ενταθεί, εντός και εκτός του θεσμού των σεμιναρίων, να επεκταθεί σε ευρύτερες εξωτερικές και διεθνείς επικοινωνίες και να πάρει και άλλες μορφές, όπως θα ήταν π.χ., σε απώτερο χρόνο, η δημιουργία μιας τράπεζας πληροφοριών. Παράδειγμα βασικών πληροφοριακών συνόλων, που θα μπορούσαν να εισαχθούν αμέσως σε ένα τέτοιο σύστημα, είναι οι υπάρχοντες κατάλογοι αρχειακών και άλλων πηγών, όσο ανεπαρκείς και αν είναι, οι διαθέσιμες βιβλιογραφίες, έστω ατελείς, μητρώα αδημοσίευτων εργασιών και καθ' οδόν διδακτορικών κ.ο.κ.

Ένα ακόμη νέο στοιχείο που έχει εμφανιστεί στα τελευταία χρόνια είναι οι συνθήκες διαλόγου με τη διεθνή επιστημονική κοινότητα, που δεν υπήρχαν όσο η ελληνική εργογραφία ήταν περίπου ανύπαρκτη. Διάλογος, όμως, σημαίνει βιβλιογραφική ενημέρωση, ανοίγματα και συγκρίσεις, που δεν παρατηρούνται ούτε εν σπέρματι στις ως τώρα ελληνικές εργασίες, οι οποίες χαρακτηρίζονται από την πατροπαράδοτη υπερέμφατη απομόνωση και από τον αντίστοιχο της ελληνοκεντρισμό – με τις ελάχιστες πάντοτε εξαιρέσεις. Αυτή, βεβαίως, είναι από τις πιο δικαιολογημένες ελλείψεις μας: η υποδομή σε ενημερωμένες βιβλιοθήκες

και η τεχνική στήριξη είναι ανύπαρκτης, το κόστος των βιβλίων είναι απρόσιτο για τα ελληνικά εισοδήματα, οι επικοινωνίες με τη διεθνή επιστημονική κοινότητα έχουν επίσης απαγορευτικό κόστος κ.ο.κ. Ένας ακόμη λόγος, λοιπόν, για να προσαρμοστεί στις συνθήκες αυτές η ερευνητική μας πολιτική, όπου και αν ασκείται, παρέχοντας τα υλικά μέσα στην ιστοριογραφική έρευνα για να προσβλέψει πέρα από τους ελληνικούς ή βαλκανικούς ορίζοντες, για να ταξιδέψει πέρα από τα επαρχιακά ή αθηναϊκά αρχεία – χωρίς βεβαίως να τα εγκαταλείψει.

Τέλος, η μεγαλύτερη ίσως μεταβολή αφορά το θεωρητικό και μεθοδολογικό υπόβαθρο της νέας ελληνικής ιστοριογραφίας. Σήμερα, μέσα σε μία περίπου δεκαετία πρακτικής, καθιερώθηκαν πλέον στον κλάδο μας οι νέες προσεγγίσεις και μέθοδοι, όσες ωριμάζουν στην ευρωπαϊκή ιστοριογραφία εδώ και μισό αιώνα. Αυτή όμως η ταχύτατη εισαγωγή και αποδοχή τους έχει δημιουργήσει νέες και ενίοτε προβληματικές συνθήκες. Η άκριτη και αποκλειστική χρήση τους μπορεί να τις καθιερώσει ως επιστημονικές πανάκειες και να δημιουργήσει νέες ιδεολογικές σκληρύνσεις. Πράγματι, κατά τη γνώμη μου ήδη διαφαίνεται μια κάποια μονομέρεια και υπερβολή στις θεματικές επιλογές, στις προσεγγίσεις και στις μεθόδους της έρευνας που ακολουθεί ο κλάδος μας. Πώς αλλιώς εξηγείται, π.χ., η παντελής σχεδόν απουσία συστηματικών ερευνών πολιτικής ιστορίας, αν όχι από ένα είδος περιφρόνησης προς την «παλιά μόδα»; Πώς εξηγείται η απουσία του πολιτικού στοιχείου, έστω έμμεσου, στις αναλύσεις των περισσότερων από τις εργασίες που έχουν δει το φως στα τελευταία χρόνια;

Οι ιστοριογράφοι άλλων χωρών ξεπέρασαν τις μεθόδους της συμβαντολογικής ιστορίας αφού οι προκάτοχοί τους είχαν ήδη δημιουργήσει, με αυτές τις μεθόδους, ευρεία βιβλιογραφία και γερή υποδομή. Έτσι, σε άλλες κοινωνίες, η «νέα ιστοριογραφία» είχε τη δυνατότητα να απαρνεύεται τις προσεγγίσεις και τις ερμηνείες των προκατόχων, κρατώντας όμως το μεγαλύτερο μέρος του πραγματολογικού υλικού που εκείνοι συσσωρεύσαν, καθώς και αρκετές από τις ερμηνευτικές τους συνθέσεις, έστω και μόνο προς έλεγχο, ανασκευή ή απόρριψη.

Αντιθέτως, σε ελάχιστα έργα νεότερης ελληνικής ιστορίας έχουν χρησιμοποιηθεί οι πλουσιότερες πηγές, ελληνικές και κυρίως ξένες, ώστε να καταγραφούν με πληρότητα οι εξελίξεις της πολιτικής ζωής και των διεθνών σχέσεων του ελληνικού κράτους. Ενώ με τις μελέτες που έγιναν τα τελευταία χρόνια με τις νέες μεθόδους, μελέτες κυρίως οικονομικής και κοινωνικής ιστορίας, διευρύνθηκε πολύ η υποδομή σε αυτά τα πεδία, η συμβαντολογική υποδομή που διαθέτουμε, κυρίως σε θέματα πολιτικής ιστορίας, εξακολουθεί να είναι σχεδόν ανύπαρκτη. Και οι συμβαντολογικές γνώσεις που έχουμε, όλοι οι Έλληνες ιστορικοί, είναι επικίνδυνα περιορισμένες. Έχουμε, πρώτον, μια απλή χρονολογική γνώση των κυριότερων γεγονότων για την όλη περίοδο που καλύπτει ο βίος του νεοελληνικού κράτους. Έπειτα, για ορισμένες μεγάλες υποπεριόδους, έχουμε και μια συγκεχυμένη εντύπωση

για τα εντελώς στοιχειώδη αίτια και για τις αλληλοσυνδέσεις των γεγονότων, εντύπωση που δεν στηρίζεται σε επιστημονική στήριξη. Γνώση έχουμε μόνο για μικρές υποπεριόδους, τυχαία διάσπαρτες μέσα στο χρόνο, τις οποίες καλύπτουν τα ελάχιστα υπάρχοντα δημοσιεύματα – αλλού με επάρκεια, αλλού με κενά, πάντως χωρίς να υπάρχει, για καμιά περίοδο, δεύτερο και τρίτο δημοσίευμα που να συμπληρώνει τις συμβαντολογικές πληροφορίες ή να τις συνδέει και να τις ερμηνεύει διαφορετικά.

Συμπερασματικά: η έλλειψη συμβαντολογικής υποδομής δεν απέκλειε, βεβαίως, τις μελέτες που χρησιμοποιούν τις επείσακτες νεότερες μεθόδους. Αυτό που μπορεί να βλάψει είναι η αποκλειστικότητα που παρατηρείται ως τώρα – και αυτή η αποκλειστικότητα πρέπει να αρθεί το συντομότερο. Αλλά για να αρθεί, χρειάζεται συνειδητοποίηση του προβλήματος, υλικά μέσα και θεσμική στήριξη. Αλλιώς, η τεχνοκρατική προσήλωση των ερευνητών στην εκάστοτε «νέα ιστορία» θα συνταιριάζει πολύ ωραία με την τεχνοκρατική προσήλωση των χορηγών στην ιστορία των τραπεζών, της τεχνολογίας, των επιχειρήσεων.

Αντές είναι οι διαπιστώσεις μου για ορισμένα από τα σημερινά προβλήματα της ιστοριογραφικής έρευνας στην Ελλάδα και για τις ενδεχόμενες λύσεις τους. Όπως κάθε αυτοκριτική, πολλές από τις παραπάνω διαπιστώσεις είναι δυσάρεστες. Και όπως κάθε αυτοκριτική, έτσι και αυτή ίσως εκφυλιστεί σε έναν κύκλο μεψιμοιρίας, μικροενοχών και αδράνειας. Αλλά και η ελπίδα που διατηρώ έχει δύο καλά στηρίγματα: τη διεγερτικότητα της ιστορίας και τη νεανικότητα των ανθρώπων που την υπηρετούν, σήμερα, στον τόπο μας. □